

Η Τουρκία, ο ανταγωνισμός Ευρωπαίων-Αμερικανών και τα νέα ελληνικά διλήμματα

Ο ισλαμικός φονταμενταλισμός ανέρχεται παντού. Στην Αλγερία, στην Αίγυπτο, στη ΝΑ Ασία. Αναπτύσσεται και στην Αλβανία, πάνω στα ερείπια ενός συστήματος ασφυκτικού για τους ανθρώπους και ενώ έχουν ξαναζωντανέψει οι ιστορικοί βαλκανικοί ανταγωνισμοί των ευρωπαϊκών δυνάμεων (Γερμανίας, Γαλλίας, Βρετανίας, Ιταλίας). Οι ΗΠΑ έχουν κάνει θεαματική είσοδο στο προσκήνιο με τη διμερή στρατιωτική συμφωνία με τα Τίρανα που επισφραγίζει την εύνοιά τους για ένα ανεξάρτητο Κόσοβο (ενώ ταυτόχρονα αντιτίθενται στο διαμελισμό της πρώην Γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας). Από την πλευρά της η Άγκυρα μπροστά στα φτωχά αποτελέσματα της πολιτικής της στην Κεντρική Ασία και στον Καύκασο (έχοντας προσκρούσει στη ρωσική πολιτική μη παραχώρησης αυτού του ζωτικού χώρου) στρέφει πολύ φυσικά το ενδιαφέρον της προς τις περιοχές που είχαν βρεθεί υπό οθωμανική κυριαρχία και που μέχρι πρόσφατα τροφοδοτούσαν με κύματα προσφύγων την τουρκική κοινωνία... «Θα μπορούσε κανείς μάλιστα να πει ότι η αμφισβήτηση του ενιαίου του έθνους, τραυματική σ' ό,τι αφορά την αποδοχή του κουρδικού ζητήματος, εξισορροπείται με την ανακάλυψη δεκάδων χαμένων πατρίδων υποψήφιων σφαιρών επιρροής»¹.

Σε μια Τουρκία λοιπόν, που ανυπομονεί να ενταχθεί στην Ευρώπη της ευημερίας, μετά από εβδομήντα χρόνια κεμαλισμού, η θρησκεία παίζει και πάλι ένα δημόσιο ρόλο που ευνοείται από δυο παράγοντες: Πρώτον από τις γεωπολιτικές αναστατώσεις της άμεσής της περιφέρειας. Δεύτερον από τη σύνθετη συγκυρία όπως εκφράζεται στη βαθιά οικονομική κρίση και στο λήφτινγκ της πολιτικής της ηγεσίας.

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Θ. Μπατρακούλης είναι δικηγόρος. Ασχολείται με την έρευνα θεμάτων γεωπολιτικής.

Ισλαμισμός και οθωμανικές νοσταλγίες σε φόντο οικονομικής δυσπραγίας

«Οι ισλαμιστές τροφοδοτούνται από τις ανεπάρκειες του Κράτους στους τομείς της εκπαίδευσης και της υγείας», τονίζει ο Βενσάν Κωζ², ερευνητής του Γαλλικού Ινστιτούτου Σπουδών για την Ανατολία της Κωνσταντινούπολης. Πολλοί γονείς προτιμούν να στέλνουν τα παιδιά τους στα λεγόμενα «ιμάμ χατίπ» (όπου εκτός του παραδοσιακού προγράμματος διδάσκονται πρόσθετες ώρες θρησκευτικών), παρά στα συνωστισμένα δημόσια σχολεία όπου συχνά το επίπεδο εκπαίδευσης είναι μέτριο.

Στο παρελθόν, οι πτυχιούχοι αυτών των σχολείων ήταν προορισμένοι σε θρησκευτική σταδιοδρομία. Η παρουσία τους σήμερα σε όλες τις βαθμίδες της γραφειοκρατίας ανησυχεί τους υπερασπιστές της ανεξαρτησίας των πολιτικών θεσμών από τη θρησκευτική κοινωνία, που, όπως ο Αζίζ Νεσίν, την θεωρούν ως μια προμελετημένη διείσδυση στον κρατικό μηχανισμό.

Από την πλευρά τους, οι θρήσκοι μουσουλμάνοι, παραθέτουν τις φωτογραφίες γυνών γυναικών των εφημερίδων και τις ντισκοτέκ που ανθούν στις όχθες του Βοσπόρου για να αποδείξουν την έκπτωση των ηθών που συνόδευσε την οικονομική έκρηξη της δεκαετίας του '80. Η Τουρκία, μια σχιζοφρενής κοινωνία, είναι σταθερά διχασμένη μεταξύ δυο αντίρροπων τάσεων —τη μουσουλμανική Ανατολή από την μια και το δυτικό φιλελευθερισμό από την άλλη, που αποτελούν, και οι δυο, μέρος της κουλτούρας της.

«Η επιστροφή του Ισλάμ συνοδεύεται από μια ορισμένη νοσταλγία για το οθωμανικό παρελθόν, που μερικές φορές ερμηνεύεται, ως επιθυμία να ανακτήσουν τα παλιά εδάφη της αυτοκρατορίας ή να επεκτείνουν την τουρκική ηγεμονία στις μουσουλμανικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας. Οι Τούρκοι ανακαλύπτουν ξανά την ιστορία τους και τις πολλαπλές τους ρίζες, από τις οποίες είχαν αποκοπεί όταν ο Ατατούρκ είχε κόψει τις γέφυρες με το παρελθόν για να στερεώσει το μέλλον του νέου του έθνους. Πρόκειται για διαδικασία αναπροσαρμογής της τουρκικής κοινωνίας, που ξαναβρίσκει έτσι ένα μέρος της παρελθούσας ταυτότητάς της»³.

Σημαίνει αυτό άραγε ότι η αρχή της διάκρισης της πολιτικής από τη θρησκευτική κοινωνία απειλείται άμεσα, ή πολύ περισσότερο, ότι η Τουρκία ετοιμάζεται να στρέψει την πλάτη στη Δύση; Η θρησκεία είναι ακόμη σε μεγάλη κλίμακα υπό τον έλεγχο του Κράτους: οι ιμάμηδες των τζαμιών είναι δημόσιοι υπάλληλοι και το θέμα του εβδομαδιαίου κηρύγματός τους υπαγορεύεται από τη διεύθυνση θρησκευτικών υποθέσεων. Παράλληλα στη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, εμφανίστηκαν κάποιες ισλαμικές κινήσεις, χάρις στη χρηματοδότηση της Σαουδικής Αραβίας (που είναι γνωστοί οι δεσμοί της με τους Αμερικανούς) ή του Ιράν.

Όμως το τουρκικό Ισλάμ κάθε άλλο παρά ομοιογενές είναι. Οι Αλεβίτες, σιιτικής προέλευσης (δεν πρέπει να συγχέονται με τους σίιτες του Ιράν), σχηματίζουν μια σημαντική φιλελεύθερη μειονότητα που διάκειται ευνοϊκά στη διάκριση θεσμών και θρησκείας και που παραδοσιακά υποστηρίζει τα κόμματα της αριστεράς. Μια λανθάνουσα ένταση —ένα από τα στοιχεία της έκρηξης του Σιβάς— υπάρχει ανάμεσα στη σουννιτική πλειοψηφία και τους Αλεβίτες. Μέσα στους κόλπους του σουννιτών υπάρχει ένα φονταμενταλιστικό ρεύμα ευνοϊκό προς τον ισλαμικό νόμο (σαριά), αλλά υπάρχουν κι άλλες τάσεις πιο μετριοπαθείς, που επίσης είναι δραστήριες. «Η ποιότητα του διαλόγου στους κόλπους των Τούρκων ισλαμιστών είναι καλύτερη από εκείνη στην Αλγερία ή στην Αίγυπτο»,

εκτιμά ο Βενσάν Κως.

Ο Οσμάν Τουνκ, είναι ο αρχισυντάκτης της επιθεώρησης «Γενί Ζεμίν» (Νέα Γη) που κυκλοφορεί από τον Ιανουάριο του 1993 πουλώντας επτά χιλιάδες φύλλα το μήνα. «Το Ισλάμ βγαίνει από μια σήραγγα εβδομήντα ετών», λέει. Έχει τη γνώμη ότι είναι η αδυναμία του Κράτους να προωθήσει αναγκαίες μεταρρυθμίσεις που επέτρεψε αυτή την ενίσχυση του δημόσιου ρόλου της θρησκείας. «Το Ισλάμ έχει ανάγκη σύγχρονης ερμηνείας. Οι σύγχρονοι ουλεμάδες αποδέχονται αυτή την αρχή», εξηγεί. «Οι ριζοσπάστες θέλουν να επιβάλουν το Ισλάμ από τα πάνω. Τα υγιή ισλαμικά κινήματα δεν ενεργούν έτσι, θέλουν να πείσουν τον πληθυσμό να αλλάξει». Ο Οσμάν Τουνκ υποστηρίζει μια «ισλαμική κοινή αγορά, μια ζώνη δηναρίου και ένα αμυντικό σύμφωνο μεταξύ ισλαμικών χωρών», αν και δεν φαίνεται να τρέφει πολλές αυταπάτες για τις πιθανότητες που έχουν οι ισλαμιστές να καταλάβουν την κυβερνητική εξουσία.

Στα μάτια των ισλαμιστών το μεγάλο έγκλημα του κεμαλισμού, είναι ότι «διέχυσε» το μήνυμα του Ισλάμ, ενθαρρύνοντας την ανάπτυξη μιας πραγματιστικής άσκησης της θρησκείας. Η πλειοψηφία των Τούρκων συνδυάζουν έτσι την προσωπική τους πίστη, τις περιστασιακές προσευχές στα τζαμιά και τη νηστεία του ραμαζανιού με τα ολοήμερα ραχάτια στις παραλίες και τις ρακοκατανύξεις στις όχθες του Βοσπόρου. Κατά τον Οσμάν Τουνκ, εφόσον το Ισλάμ είναι καθεαυτό μια τέλεια θρησκεία, τα περιθώρια ερμηνείας παραμένουν περιορισμένα.

Ισλαμικοί θύλακες έχουν εμφανιστεί, όπως στο προάστιο Σουλτανμπεηλί, κοντά στην Κων/πολη. Από το 1989, ο δήμαρχος του πρώτου δήμου που διοικείται από το Κόμμα της Ευημερίας (ισλαμιστικό) του Μετσεμτίν Ερμπακάν, κυβερνά στιβαρά αυτή την «ισλαμική όαση». Ο φερετζές είναι υποχρεωτικός και το αλκοόλ απαγορευμένο. Πρόκειται εντούτοις για ένα προάστιο που έχει επιλεγεί από τους κατοίκους του ακριβώς επειδή θέλουν να ζήσουν σύμφωνα με τις αρχές που τους αρέσουν. Όλοι οι δήμοι όπου διοικούν οι ισλαμιστές δεν λειτουργούν όπως το Σουλτανμπεηλί.

Οι ισλαμιστές (σε συμμαχία με τους υπερεθνικιστές) είχαν πάρει το 17% των ψήφων στις γενικές εκλογές του 1991 και το 26% στα προάστια της Πόλης στις μερικές δημοτικές του Νοεμβρίου 1992. Τα αποτελέσματα αυτά ενίσχυσαν τους φόβους των κεμαλιστών και έδειξαν τη δυσκολία των παραδοσιακών πολιτικών κομμάτων να αντιμετωπίσουν τη σύνθετη συγκυρία.

Η αποχώρηση του Ινονού από την ηγεσία του Σοσιαλδημοκρατικού Λαϊκού Κόμματος ανατάραξε τις πολιτικές ισορροπίες, έκλεισε ένα κύκλο πολιτικής ζωής της Τουρκίας και σφράγισε την απόπειρα ενός «λίφτινγκ» της πολιτικής ηγεσίας με αντικατάσταση των δεινοσαύρων από τεχνοκράτες τύπου Τσιλέρ. Η τελευταία ζητάει την ενίσχυση των οικονομικών δεσμών με την Ευρώπη και προειδοποιεί: «Αν δεν το κατορθώσουμε αυτή η εμπλοκή μπορεί να έχει επικίνδυνες συνέπειες για την παγκόσμια ειρήνη». Η Τσιλέρ γνωρίζει ότι αν και η Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται να επιθυμεί την ενσωμάτωση της Τουρκίας στο ευρύτερο ευρωπαϊκό σύστημα, δεν αποδέχεται τη συμμετοχή της στους κοινοτικούς θεσμούς. Οι Ευρωπαίοι εταίροι προτιμούν την προώθηση των προσοδοφόρων συμβάσεων που υπογράφουν τα τελευταία χρόνια με την Τουρκία, ιδιαίτερα στον τομέα των εξοπλισμών. Από το 1990 η Γαλλία έχει πουλήσει στην Τουρκία οπτικά συστήματα αξίας 300 εκατομμυρίων δολαρίων, ενώ μόλις τον περασμένο Οκτώβριο οι δυο χώρες έκλεισαν νέα συμφωνία ύψους 253 εκατομμυρίων δολαρίων για την πώληση στον τουρκικό στρατό ελικοπτέρων «Κουγιάρ».

Έτσι η γερμανική κυβέρνηση θέτει εκτός νόμου το PKK (Κουρδικό Εργατικό Κόμμα)

και η γερμανική αστυνομία καταδιώκει τις τουρκικές και κουρδικές αντιφασιστικές ομάδες. Από την πλευρά του ο ακροδεξιών τάσεων Γάλλος υπουργός Εσωτερικών Πασκουά βρήκε έναν ακόμα αποδιοπομπαίο τράγο στο πρόσωπο των Κούρδων προσφύγων και μεταναστών στη Γαλλία. Η Τσιλέρ εξέφρασε την ικανοποίησή της για το αστυνομικό πογκρόμ κατά της Επιτροπής Κουρδιστάν στο Παρίσι και σε ολόκληρη τη Γαλλία.⁴ Τέλος ο νέος ευρωπαϊκός άξονας Βερολίνου-Λονδίνου προωθεί μια τριμερή Επιτροπή συνεργασίας στα θέματα Βαλκανίων μεταξύ Γερμανίας-Βρετανίας-Τουρκίας, την οποία η «Χουριέτ» χαιρετίζει ως μηχανισμό εξουδετέρωσης μιας ενδεχόμενης απομόνωσης της Τουρκίας κατά τη διάρκεια της ελληνικής προεδρίας.

Η τουρκική ελίτ, βλέποντας το χάος που επικρατεί στην Αλγερία από τη δράση των εκεί ισλαμιστών, προσπαθεί να οργανώσει μιαν αντεπίθεση, ώστε να ανακόψει την άνοδό τους. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις προστρέχουν σε βοήθειά της. Ποιες είναι οι απαντήσεις της Ελλάδας;

Όπως επισημαίνει ο Γιώργος Πρεβελάκης σε πρόσφατο άρθρο του στον «Οικονομικό Ταχυδρόμο»⁵, «... Η σημερινή εικόνα της ελληνικής διπλωματίας μοιάζει με κρανίου τόπον... Είναι φανερό ότι οι ΗΠΑ θα εξαντλήσουν τα μέσα που διαθέτουν για να υπονομεύσουν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Αν αμερικανοποιηθεί η ελληνική εξωτερική πολιτική για οικονομικούς λόγους, θα διακυβευθεί η θέση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Θα χρειαστεί πολλή επιδεξιότητα και τύχη για την ελληνική κυβέρνηση...» Εδώ συμπυκνώνονται τα σημερινά διλήμματα των υπευθύνων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Όμως η κατάρρευση του κοινωνικοπολιτικού συστήματος της Ανατολικής Ευρώπης δεν έχει επιπτώσεις αποκλειστικά στη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας. Το άνοιγμα των ανατολικοευρωπαϊκών και βαλκανικών αγορών, θα επιτρέψει, αναμφίβολα την επανενοποίηση των διαφορετικών οικονομικών χώρων, και κατά συνέπεια το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων δεν μπορεί να παραμένει επί πολύ ακόμα σημαντικά ανώτερο από εκείνο των άλλων χωρών της ΝΑ Ευρώπης. Για να αντιμετωπίσουν τις οικονομίες χωρών που είναι περισσότερο ανταγωνιστικές παρά συμπληρωματικές οι εγκατεστημένες στην Ελλάδα επιχειρήσεις είναι αναγκασμένες να μειώσουν το εργασιακό τους κόστος. Αυτό απειλεί να διαταράξει τις κοινωνικές ισορροπίες που είχαν διαμορφωθεί σ' ολόκληρη τη διάρκεια της μεταπολιτευτικής περιόδου. Όμως οι εσωτερικές και διεθνείς αναστατώσεις απαιτούν επαναπροσδιορισμούς των συσχετισμών των πολιτικών δυνάμεων καθώς και μια νέα χρησιμοποίηση ιδεών που έχουν ως άξονά τους την προσήλωση στη διαχρονικότητα του Ελληνισμού στο συνδυασμό του με την ορθοδοξία. Η αναδιανομή των χαρτιών του πολιτικού παιχνιδιού συνοδεύτηκε έτσι εδώ και μερικά χρόνια από μια κριτική που αφορούσε την παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας, κριτική που διευρυνόταν σε περιγραφές της παθογένειας της ελληνικής κοινωνίας.

Σ' ό,τι αφορά το «νέο Μακεδονικό», όπως το αποκαλούν αρκετοί αναλυτές στην Ευρώπη, η διπλωματική αναμέτρηση Αθηνών-Σκοπίων όπως εξελίχθηκε μέχρι σήμερα κάθε άλλο παρά ωφέλησε το γόητρο της Ελλάδας στη Βαλκανική και ευρύτερη διεθνή σκηνή. Απεναντίας τροφοδότησε τις εχθρικές προς την Ελλάδα δυνάμεις στο εσωτερικό της γειτονικής χώρας, ευνόησε την εκεί τουρκική διείσδυση και υποθήκευσε τα διπλωματικά μέσα της Ελλάδας στις σχέσεις της με την Ευρώπη, την Τουρκία και τους Βαλκάνιους γείτονές της.

Η Ελλάδα αγωνίζεται λοιπόν για την επιβίωσή της; Ορισμένοι δεν διστάζουν να αποφανθούν ότι η σύγχρονη Ελλάδα αποτελεί παράδειγμα «φθίνοντος έθνους, το οποίο ε-

κλαμβάνει τις έμμονες μυθολογικές ιδέες για τον εαυτό του ως ρεαλιστική αυτεπίγνωση»⁶. Θα μπορούσε εντούτοις να αναρωτηθεί κανείς γιατί αυτή η ιδέα της «απονεύρωσης» ή της εθνικής «οπισθοχώρησης» αποτελεί αντικείμενο μιας τέτοιας έμμονης ιδέας στην Ελλάδα. Και αν αποδεχτεί κανείς ότι η παρακμή είναι πραγματική, η συνειδητοποίησή της δεν θα μπορούσε να γίνει το θεμέλιο για το πέρασμα σε μια νέα φάση της ιστορίας της σύγχρονης Ελλάδας; Σε μια χώρα όπου στους κόλπους των ανώτερων τάξεων υπάρχει ευρεία συναίνεση σχετικά με τη ζωτική αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού, θα άξιζε τον κόπο να ερευνηθούν οι αιτίες των αγκυλώσεων και της κοινωνικής «ανορεξίας». Μέσα σ' έναν κόσμο που αλλάζει ψάχνοντας μια νέα ισορροπία και οφείλοντας να «εκτεθεί» στο βαλκανικό της περιβάλλον, η Ελλάδα δεν παραμένει άθικτη από το κλίμα κοινωνικής και πολιτικής δυσθυμίας που χαρακτηρίζει την παρούσα φάση στην Ευρώπη. Μια φάση που είχε νομισθεί ότι θα ήταν αυτή της οικονομικής ανασυγκρότησης και της κοινωνικής ανέλιξης. Μέσα σε μια Ευρώπη βαθιά διαιρεμένη (ως προς την ταυτότητά της και τις προοπτικές της) και έντονα δύστροπη απέναντί της, επιβάλλεται να επανεξετασθεί η θέση μιας μεταπρατικής Ελλάδας, με τα μεγάλα ελλείμματα και τη φήμη του παράσιτου του κοινοτικού προϋπολογισμού. Επιβάλλεται διαρκής και σοβαρή συζήτηση για το κρίσιμο θέμα της ευρωπαϊκής ενοποίησης για το ποιοι και γιατί την προωθούν, ποιοι και γιατί μπορεί να την υπονομεύσουν και για τη θέση του ελληνικού έθνους μέσα σ' αυτές τις εξαιρετικά αντιφατικές διαδικασίες.

Παρίσι, 10-12-1993

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. E. Copeau, St. Yerassimos, *Η Βοσνία εξεταζόμενη από το Βόσπορο*, Herodote, επιθεώρηση γεωγραφίας και γεωπολιτικής, αρ. τεύχους 67.
2. Nicole Pope, *Le Monde*, 11 Σεπτεμβρίου 1993.
3. Nicole Pope, στο ίδιο.
4. Γιάννης Καυκιάς, *Αστυνομικά πογκρόμ κατά των Κούρδων στη Γαλλία*, Πριν, 28.11.1993.
5. Γιώργος Πρεβελάκης, *Ανάμεσα στη Σκύλλα και τη Χάρυβδη*, Ο.Τ., αρ. 47, 25 Νοεμβρίου 1993, σελ. 35.
6. Παναγιώτης Κονδύλης, *Πλανητική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο*, Θεμέλιο 1992.